

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.16:159.938.363.4

В. М. Левківський, д-р екон. наук

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

В.В. Єфремов, канд. екон. наук

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

ОЧІКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ**В. Н. Левковский**, д-р екон. наук

Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко, г. Чернигов, Украина

В.В. Ефремов, канд. экон. наук

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, г. Нежин, Украина

ОЖИДАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА**Vasyl Levkivskiy**, Doctor of Economics

Taras Shevchenko National Pedagogical University of Chernihiv, Chernihiv, Ukraine

Viktor Yefremov, PhD in Economics

Nizhyn Gogol State University, Nizhyn, Ukraine

EXPECTATIONS AS A PART OF THE STRATEGY OF ECONOMIC HUMAN BEHAVIOUR

Проаналізовано значення очікувань в економічній поведінці людей, які при її дотриманні використовують економічну інформацію від влади та економічні знання. Економічна поведінка людей повинна лежати в основі економічної політики, що робить її реалістичною та ефективною. Узгоджені дії людей та уряду в умовах ринку обумовлюють формування ідеальної моделі, до якої повинно прагнути суспільство. Досягти цього неможливо без вільного доступу до економічної інформації та ґрунтовних економічних знань, якими повинні володіти як представники уряду, так і кожен громадянин країни.

Ключові слова: очікування, адаптивні очікування, раціональні очікування, економічні знання.

Проведён анализ значения ожиданий в экономическом поведении людей, которые при её соблюдении используют экономическую информацию от властей и экономические знания. Экономическое поведение людей должно лежать в основе экономической политики, что делает её реалистической и эффективной. Согласованные действия людей и правительства в условиях рынка способствуют формированию идеальной модели, к которой должно стремиться общество. Достигнуть этого невозможно без свободного доступа к экономической информации и основательных экономических знаний, которыми должны владеть как представители правительства, так и каждый гражданин страны.

Ключевые слова: ожидания, адаптивные ожидания, рациональные ожидания, экономические знания.

The article analyzes the role of expectations in economic behaviour of individuals, who use economic information from authorities and economic knowledge in adhering thereto. Economic behaviour of individuals should be the basis of economic policy, which makes the latter realistic and effective. Concerted actions of individuals and the government under market conditions stipulate for formation of ideal model, which the society should aspire to. This is impossible to achieve without free access to economic information and solid economic knowledge, which both government representatives and each citizen of the country should possess.

Key words: expectations, adaptive expectations, rational expectations, economic knowledge.

Актуальність теми дослідження. З початком ХХІ ст. все більша частина провідних економістів світу вважають предметом економічної науки економічну поведінку людини, характерною ознакою якої є вибір, завдяки якому формується її життєве кредо та життєвий шлях. Ретельне вивчення цієї проблеми сприяло підвищенню ефективності економічної політики у розвинутих країнах світу, які прагнули забезпечити в суспільствах зрілої демократії гармонію економічних інтересів та сталий економічний розвиток. Однак спалахи соціальних протестів останнім часом у провідних європейських країнах (Великобританії, Франції, Німеччини, Італії, Іспанії), які є прикладом для наслідування, свідчать, що проблема «соціального спокою», коли економіка Європи продовжує перебувати у стані рецесії, залишається остаточно не вирішеною і потребує подальшого дослідження. Причину «провалів» соціально-економічної політики у провідних європей-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ських країнах фахівці пов'язують із відсутністю повного обсягу інформації про економічну поведінку людей, яка має власні закономірності функціонування.

Постановка проблеми. Незважаючи на пріоритетне значення досліджень економічної поведінки людини для розвинутих країн, ще більш важливе значення воно має для країн із транзитною економікою, до яких відноситься Україна. Як свідчить практичний досвід, соціально-економічна політика в таких країнах відбудовується, виходячи із власного уявлення влади про неї, без врахувань економічної поведінки громадян, що робить її відірваною від життя. Отже, допомогу від держави отримують не тільки ті, які без неї не можуть обійтися, а і ті, кому вона зовсім не потрібна. Це не згладжує соціальну нерівність, яка набула загрозливого характеру, а це більше посилює її, створюючи умови для соціального вибуху. Непомірні державні витрати в Україні соціального призначення тягарем лягають на державний бюджет, знижують конкурентоспроможність національної економіки, стримують проведення економічних реформ, підривають довіру до влади, оскільки та не здатна у повному обсязі виконати свої зобов'язання. Несвідомлення насущних потреб громадян фахівці пов'язують із відсутністю постійного діалогу між ними та владою, що роз'єднує, а не об'єднує українське суспільство, призводить до соціального непорозуміння, провокує перманентні соціальні потрясіння. Призиви до консолідації українського суспільства так і залишаються гаслами доти, поки не буде розпочата з ініціативи влади системна співпраця з громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників різноманітних аспектів економічної поведінки людини особливе місце посідає проблема очікування, яка почала активно розроблятися вченими-економістами у 60-х роках ХХ ст. Серед них провідні західні науковці Р. Лукас, Ф. Модільяні, В. Саймон, Т. Сарджент, К. Сімс, Е. Фелпс, М. Фрідмен, Ф. Хайєк, Д. Хікс. У 90-х роках ХХ ст. почав формуватися напрямок, який вивчав етичні засади економічної поведінки. Потрібно відзначити таких західних фахівців, як Д. Норт, Дж. Б'юкенен, Г. Бреннан, Х. Зіберт, Р. Ріхтер. Вітчизняні вчені із запізненням приступили до опанування відповідної проблематики. Їх розроблення носять переважно фрагментарний характер і не здатні привернути увагу громадськості. Немає ґрунтовних праць, присвячених економічній поведінці людини в умовах перехідної економіки. Окремі аспекти її висвітлюють у своїх публікаціях О. Грішнова, Е. Лібанова, В. Черняк.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні постійного обміну між владою та громадянами економічною інформацією, що робить стосунки між ними більш тісними та прийнятними. Це дає можливість владі краще розуміти потреби суспільства і будувати реалістичну економічну політику, а громадянам усвідомити та сприймати поведінку влади.

Виклад основного матеріалу. Економічні аспекти поведінки не можна зрозуміти без з'ясування сутності людської природи та її соціальної складової. Серед усіх органів людини, яка являє собою цілісну біосоціальну істоту, найбільш важливим є мозок, завдяки якому вона здатна свідомо приймати рішення протягом всього свого життя, що є ознакою її дієздатності. Це засвідчує про особливий статус людини на Землі як її дійсного дбайливого господаря, який піклується про свій добробут та навколишнє середовище. Під час діяльності, відпочинку або навіть хвороби мозок людини завжди знаходиться у «бойовій готовності», оперативно реагуючи на усі непередбачені виклики, які виникають на її життєвому шляху. Бути «при розумі», тобто приймати виважені рішення, є ознакою того, що людина не втратила своїх людських якостей. Російський академік П.К. Анохін у статті «Изучение деятельности мозга и будущее человека» підкреслював, що «все виды деятельности человека, все взаимоотношения между людьми, что бы ни лежало в их основе, все виды творчества, надежды и перспективы человечества связаны с работой и совершенствованием мозга» [1, с. 157].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досвід існування людської цивілізації свідчить, що функціонування мозку людини відбувається на основі дискретності. Це обумовлено тим, що, маючи обмежені енергетичні ресурси, людина більшу частину їх витрачає саме на роботу мозку. Оскільки енергія потрібна також для функціонування інших органів людини, то вона змушена давати мозку відпочинок. Як свідчить відомий російський учений С.В. Савельєв «Бездеятельность, связанная с экономным расходом энергии, имеет жесткий функциональный характер» [4, с. 31]. Паузи в роботі мозку виникають у разі вичерпання енергії, за відсутності біологічної мотивації та необхідної інформації, яка надходить з навколишнього середовища та накопичується в ньому. Як тільки людина здатна переварити та осмислити отриману інформацію, вона використовує мозок для прийняття складних рішень. Стандартні рішення приймаються без докладання значних розумових зусиль на основі використання власного досвіду. Завдяки мозку людина стає носієм інформації, її розповсюджувачем та генератором. Здатність до створення нової інформації у вигляді наукових ідей, нових технологій, нової культури, нової моралі, нових цінностей є невід'ємною ознакою розумної, мислячої та творчої людини. Саме на таку людину покладається місія будувати новий більш досконалий світ.

Людина, як власник особливого людського капіталу, сама здійснює управління своєю діяльністю, підпорядковуючи її своїм потребам. Вона як вільна та незаангажована особистість намагається самостійно приймати будь-які рішення на основі власної системи цінностей та отриманої інформації. Однак її рішення можуть бути як правильним, так і хибними. Все залежить від достовірності, повноти та вчасності надходження інформації, яка впливає на її мозок. Виходить, що людина, за великим рахунком, не є незалежною істотою, а знаходиться в полоні потоку інформації, яка і визначає її поведінку, у тому числі й економічну. Розуміючи свою вразливість та незахищеність у суспільному середовищі, вона намагається користуватися альтернативними джерелами інформації, щоб не залежати від обставин і не бути використаною у чужих цілях (джерела інформації не повинні контролювати ні держава, ні олігархічні клани, що є ознакою демократії).

Оскільки життя людини не завершується одним днем, то вона, як розумна істота, повинна здійснити не тільки правильний вибір, але і вміти передбачити його наслідки, які у подальшому можуть принести їй позитивний, нейтральний або негативний результат. Визначивши свій життєвий шлях, який є унікальним і неповторним, людина постійно звіряє його, з'ясовуючи, чи не збилася вона з наміченого курсу. Оскільки ніхто не може знати наперед про своє майбутнє та про усі перипетії, пов'язані з ним, то приходиться вдаватися до очікувань, які можуть бути позитивними або негативними. Якщо очікування виправдовують сподівання, то це надихає людину на активізацію власної діяльності та на нові звершення. Інакше вона стає пасивною і змушена вносити корективи у свою економічну поведінку, яка стає більш прагматичною та егоїстичною. Стрижнем економічної поведінки людини є її моральні принципи, яким вона не повинна зраджувати, відрікатись або поступатись. Щоб людина залишалася сама собою, вона повинна мати силу волі. У разі її відсутності людина стає не суб'єктом, а об'єктом суспільних відносин, знаряддям при досягненні чужих цілей.

Здійснення очікувань можливе при стабільній економічній політиці, коли країна визначилася зі своїм зовнішньоекономічним курсом і послідовно дотримується його. За таких умов людина впевнено дивиться у майбутнє, вона здатна планувати своє життя. Політична нестабільність у країні, пов'язана зі змінами політичних партій із діаметрально протилежними поглядами у владі, несе негативні сигнали населенню. Очікування із довгострокових перетворюються у короткострокові. Зміна характеру очікувань починається на економічному розвитку країни, який уповільнюється або взагалі припиня-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ється, оскільки відбувається падіння економіки. Аналітики констатують стосовно країн, що розвиваються, нібито вони на певному історичному етапі досить близько наближаються до розвинутих країн, а потім знову спостерігається відставання. Причину такого явища вони пов'язують із відмінностями в очікуваннях громадян розвинутих та недостатньо розвинутих країн.

Консервативність поглядів людини, яка відповідає її природній суті, має свої переваги та недоліки. Перші пов'язані з тим, що перемини в житті суспільства не відразу позначаються на її життєвому кредо. Залишки старої психології, старого мислення, старої ментальності постійно нагадують про себе. Залишаючись вірною своїм ідеалам, принципам та відповідній системі цінностей, така людина заслуговує на повагу, навіть у опонентів, бо вона не піддається зовнішньому впливу. Водночас вона є противником будь-яких новацій та реформ, які змінюють устої діючого суспільного порядку і направлені на покращення якості життя. Не сприйняття будь-яких нововведень перетворює людину з консервативними поглядами на визначальну перепону соціально-економічного прогресу (не менш важлива роль у захисті незмінності суспільних відносин відводиться провідним соціальним інститутам). Цілком закономірно, що у перемінах зацікавлена молодь, яка не сприймає застаріли правила поведінки, які стримують розвиток.

Відсутність у людині як мислячої істоти очікувань не притаманне для неї, бо, живучи одним днем, вона втрачає стимули до трудової діяльності (який сенс здійснювати інвестиції, якщо неможна користуватися їх результатами у майбутньому). Якщо це явище має місце в реальному житті, це означає, що людина вичерпала свій життєвий ресурс. За таких умов її економічна поведінка стає непередбаченою. Мінливість економічної поведінки людей не може бути покладена в основу економічної політики, хоч такі особи можуть становити більшість населення, бо в ній відсутня будь-яка закономірність. За таких умов влада країни стоїть перед вибором: враховувати настрої населення, відмовившись від стратегічного курсу, або розробляти його, незважаючи ні на що. На наш погляд, перший і другий варіант відповідної економічної політики є неприйнятним. Відомий американський економіст Д. Норт довів, що інститути, під якими розуміються правила гри при застосуванні відповідної економічної політики, в короткостроковому періоді повинні бути жорсткими, а в довгостроковому періоді – гнучкими [2]. Незмінність правил у повсякденному житті робить економічну поведінку людей визначеною, що забезпечує стабільний, сталий розвиток країни. Що стосується змін правил у довгостроковій перспективі, то це пов'язується із глобальними викликами. У процесі адаптування до них економічна поведінка людей із невизначеної перетворюється у визначену.

Очікування людини з погляду економічної науки мають різне призначення. Відбиваючи різноманітні аспекти особистого життя, вони визначають її економічну поведінку. До них відносять очікування у споживанні, коли людина здійснює вибір при задоволенні власних потреб, без чого неможлива її життєдіяльність і розвиток (поведінка людей як споживачів, коли вони визначають фактичний запас грошей у порівнянні з базовим рівнем, здатна вплинути на загальну економічну ситуацію, оскільки змінює сукупний попит), та очікування у трудовій діяльності, без чого неможливе професійне зростання та підвищення продуктивності праці, що стає підставою для отримання більш високого доходу та зміни соціального статусу. За великим рахунком очікування людини пов'язані з її людським капіталом, який включає в себе професійні та людські якості і цінність якого повинна примножуватись протягом всієї трудової діяльності, а не знецінюватись.

Оскільки людина є соціальною істотою, то її життєдіяльність відбувається у певному соціальному середовищі при використанні різних типів господарських систем, до яких вона повинна пристосуватися як до об'єктивної реальності. В командно-адміністративній господарській системі пересічна людина, не маючи свободи і будучи

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

усуненою від управління країною, розглядається як об'єкт економічних відносин. Влада за неї вирішує, які фахівці потрібні народному господарству. Однією із причин такого принизливого становища є відсутність у людини будь-якої інформації та необхідних знань, що не дозволяє їй приймати одноосібно рішення і брати за них відповідальність. Таке уявлення про командно-адміністративну господарську систему є занадто спрощеним і не повною мірою відповідає дійсності. На наш погляд, обмежена, вибіркова та упереджена інформація у дозованому вигляді, як і політизовані знання, надаються громадянам інститутами авторитарної влади. Здійснюючи тотальний контроль над інформацією та обсягом знань, влада визначає економічну поведінку людини, яка стає визначеною та передбаченою. Крім офіційної викривленої інформації, громадяни різними шляхами отримують і приватну інформацію у вигляді «сигналів». Ця приватна достовірна інформація не має для них вирішального значення, бо не носить системного характеру і дає можливість задовольнити лише конкретну епізодичну потребу людині. Вибір у командно-адміністративній системі, якщо він і мав місце, носив, як правило, формальний характер, бо не мав альтернативи.

Ринкова господарська система, як доводять фахівці, є системою інформаційною. В ній інформація розпорошена між різними господарськими суб'єктами, які обмінюються нею [5]. Вона змінює місце людини в суспільстві, перетворюючи її на активного суб'єкта економічних відносин. Людина отримує інформацію у вигляді цін та «сигналів». Завдяки цьому вибір людини є осмисленим та раціональним. Основний потік інформації вона отримує від ринкового механізму та його інститутів. На відміну від командно-адміністративної, ринкова система господарювання перенасичує громадян інформацією. Щоб не розгубитися у «шквалі» інформації, який щоденно обрушується на людину, вона повинна вміти її відбирати (відокремлюючи зерна від плевели). Це потребує ґрунтовних економічних знань, які стають невід'ємною складовою підготовки фахівців вищих навчальних закладів (в Україні все робиться, щоб економічні знання були недоступними для спеціалістів, зайнятих у народному господарстві). Якщо при командно-адміністративній господарській системі життєвий шлях людини визначала влада, то в умовах ринку вона сама стає хазяїном власної долі. Потрібно лише з розумом та відповідальністю розпорядитися наданими можливостями.

Ринковий механізм, як і навколишнє середовище, розглядається фахівцями як об'єктивний чинник суспільного життя, до якого потрібно пристосовуватись. Основними його суб'єктами є домогосподарства, бізнес та держава, кожен з яких діє на власному рівні складної ієрархічної будови і має відмінну економічну поведінку. Вона відповідає їх місцю в ієрархічній будові господарської системи та потенціалу, яким вони володіють. Кожен із суб'єктів ринкової господарської системи діє виключно із власних інтересів. Ці інтереси можуть бути збалансованими, а можуть бути і розбалансованими. У першому випадку економічна поведінка стає узгодженою, а у другому – нагадує бронуівський рух.

Управління суспільством, яке являє собою упорядковану та структуровану організацію людей, здійснюється на основі їх потреб та інтересів. Це знаходить відображення в економічній політиці, яка визначає напрямки та параметри розвитку країни на основі функціонування господарської системи. Показники економічного розвитку країни стають орієнтирами для економічної поведінки людини. Вона не може їх ігнорувати та відкидати, бо тоді її життєвий шлях зазнає фіаско. Отже, важливе значення має для країни вчасне прийняття державного бюджету (в Україні цей процес постійно порушується, що дезорганізує господарське життя) та оприлюднення показників з його виконання.

Приступаючи до аналізу економічної поведінки людини в умовах ринку, ми повинні виходити з того, що вона здійснює вибір, виходячи із власних ціннісних орієнтирів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Навіть якщо система цінностей збігається, це не означає, що вибір різних людей завжди буде однаковим. Річ у тому, що кожна людина володіє різними здібностями, знаннями, обсягом інформації, досвідом та соціальним статусом. За здійснений вибір вона несе відповідальність перед собою, а це, у свою чергу, позначається на моральному кліматі суспільства. Так склалося, що людина як соціальна істота прагне залишити після себе добру пам'ять, отримавши суспільне визнання за свій професіоналізм та за свої людські якості. Виступаючи моральним авторитетом для своїх спадкоємців, вона посилює їх моральну відповідальність за діяльність, направлену на примноження духовного багатства суспільства. Завдяки цьому утворюється генетичний зв'язок поколінь, на якому тримаються моральні устої людської цивілізації.

Вважалося, що кожна людина, будучи вільною та незалежною у ринковій господарській системі, робить вибір, який не позначається на поведінці інших членів суспільства. Життя засвідчує, що так відбувається не завжди. Річ у тому, що економічна поведінка одних членів суспільства, які відносяться до його еліти, стає прикладом для наслідування усіх інших верств населення. На існування типової економічної поведінки у свій час звернув увагу американський економіст Т. Веблен [9]. Саме типова економічна поведінка, яка відповідає статусу людини, стає основою для формування різноманітних моделей, які визначають місце людини у ринковому механізмі.

Крім спільних потреб як родового поняття, які засвідчують специфіку людської природи, вона має також і особисті потреби, які підкреслюють її індивідуальність. Будучи представником відповідного соціуму, людина одночасно є суспільною істотою й особистістю, маючи потреби, які притаманні тільки їй. Виходячи з цього, обсяг і структура потреб кожної людини має суттєві відмінності. Одні потреби породжені сьогоденням, а інші – спрямовані на майбутнє.

Наміри людини, які стосуються її майбутнього життя, є конфіденційною інформацією, яку вона не розголошує, бо це може зашкодити їй при досягненні власних намічених цілей. Проголошення намірів, які не досягаються, негативно позначається на іміджу людини, дискредитує її в очах громадськості. «Планування» свого особистого життя людина здійснює на основі отриманої інформації. Ця інформація використовується у повсякденній діяльності, визначаючи тактику її економічної поведінки. Основою же «стратегічного планування» життя людини є інформація, яку вона отримує від влади, коли та оприлюднює стратегічний курс економічної політики країни на довготривалу перспективу з виділеними етапами досягнення конкретних результатів. Недооцінка значення стратегії або її корінний поворот на 180° робить економічну поведінку людей невизначеною, пов'язаною із ризиками. На переконання провідного українського економіста Ю. Пахомова, відсутність стратегії розвитку України перетворює її на країну, яка здатна лише до «малих справ», що посилює розрив між нею та провідними світовими країнами [3, с. 4]. За таких обставин людина починає жити сьогодишнім днем і не думає про майбутнє. У свою чергу, це має зворотний вплив на економічну політику, яка ґрунтується на прогнозах, побудованих на короткострокових очікуваннях людей. Така економічна політика не є ефективною. Голослівні обіцянки політиків вводять людей в оману. Очікування на краще життя у майбутньому не виправдовуються і приводять до розчарувань владою, яка не здатна їх здійснити. Більш успішною є така економічна політика, яка враховує стратегію економічної поведінки громадян.

Щоб оцінити економічну політику країни, перспективи її розвитку і будувати власне майбутнє, людина повинна мати ґрунтовні економічні знання. Без цього важлива економічна інформація, яку вона отримує, залишиться безкорисною. Ще більш ґрунтовні економічні знання потрібні фахівцям, які опинилися при владі, бо без них вони неспроможні розробляти стратегію економічного піднесення країни, орієнтуючись на

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тренди розвитку світового господарства (досить сумно констатувати, що в Україні не знайшлося фахівців, здатних очолити економічний блок в уряді у 2014 р., і влада змушена запросити іноземців). Виходить, що економічні знання є важливим атрибутом ринкової економіки, стаючи незмінним компонентом економічних прогнозів для усіх суб'єктів господарської діяльності.

Безумовно, протягом свого життя в умовах ринку кожна людина розраховує на власні сили. Однак інколи виникають ситуації, коли їй потрібна допомога від держави. Піклуючись про соціальний захист людей, держава розробляє відповідну соціально-економічну політику. Як свідчить практика, вона навіть у розвинутих країнах світу недостатньо ефективна. Фахівці доводили, що для посилення дієздатності економічної політики необхідно будувати її, виходячи з економічної поведінки людей, яка ґрунтується на їх очікуваннях. Одним із перших цю проблему досліджує американський економіст Ф. Модільяні, який результати дослідження публікує разом з Е. Гриндбергом у статті «Можливості передбачення подій у соціальній сфері» [8]. В ній були висунути застереження щодо втручання уряду в економічне життя країни. На переконання Ф. Модільяні, покращення функціонування економіки не відбудеться, бо раціонально думаючі та діючі люди будуть передбачувати урядові заходи. Негативні наслідки економічної політики люди будуть прагнути нейтралізувати, вносячи зміни у свою економічну поведінку. Інша справа, що втрати кожного від дій уряду будуть неоднаковими, а залежно від володіння економічними знаннями. Як свідчить життя, відсутність економічних знань не дає можливість людям вчасно вносити зміну у власну економічну поведінку. Розуміючи безпорадність та некомпетентність людей під час економічних негараздів, влада використовує цю ситуацію на свій розсуд (наприклад, в Україні замість того, щоб основне податкове навантаження в умовах економічної кризи покласти на олігархів, влада перекладає його на народ).

Теоретичне осмислення проблеми очікування йшло від практики. Вважалося, що очікування людини повинні спиратися на попередній досвід з урахуванням минулих помилок. Такі очікування отримали назву «адаптивних», бо давали змогу пристосуватися людині до нових умов ринкової економіки. Одним з перших цей напрямок розробляє американський економіст М. Фрідмен [5]. Безумовно, екстраполяція минулого на майбутнє не була досконалим прийомом планування особистого життя людей. Але вона, охоплюючи широкі верстви населення, не потребувала економічних знань, оскільки кожен розбудовував майбутнє на основі власного практичного досвіду. Утворювались суттєві розбіжності між бажанням та дійсністю, оскільки не враховувалися ні нові потреби, ні нові обставини економічного життя країни (цей принцип, покладений в основу соціалістичного планування, довів свою недосконалість).

З ускладненням господарської системи, яка стає гнучкою та мобільною, зростають вимоги до кваліфікації робітників. У таких умовах економічна поведінка людини починає більше залежати від отриманих знань, ніж від практичного досвіду. Це сприяє тому, що дослідники починають розробляти теорію «раціональних очікувань» (від лат. ratio – розум). Її засновником вважається американський економіст Р. Лукас, який публікує працю під назвою «Очікування і нейтральність грошей» [7]. Під раціональними очікуваннями розуміють такі очікування, які ґрунтуються на наукових прогнозах і відповідають реальній економічній ситуації. Покладаючи очікування в основу економічних прогнозів, які розробляють люди, наділені знаннями та інформацією, виключалося державне втручання в економіку. Був запропонований механізм прогнозування основної частини чинників, які здатні вплинути на зміни економічних показників та визначити майбутні умови функціонування ринку. Це передбачало зовсім інший рівень володіння знаннями населенням країни, у тому числі й економічними. Загальна економічна

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

грамотність стає основою у процесі підготовці кадрів у розвинутих країнах світу (це не стосується України, де економічна грамотність спеціалістів народного господарства є занадто низькою, що змушені визнати зарубіжні експерти).

Знаючи закономірності функціонування національної економіки і володіючи відповідними економічними знаннями, кожна людина як споживач здатна розробити власну стратегію своєї економічної поведінки. Якщо всі будуть її дотримуватись, то складова сукупного попиту, яка не залежить від інвестицій, стає визначеною величиною. Уряд не здатний на неї вплинути. Спроби втрутитись у процес споживання принесуть країні тільки шкоду. Як свідчать фахівці, перевагу має та країна, економічна політика якої є стабільною та прогнозованою. Зміна інституцій, яка є природним явищем і передбачає впровадження нових правил гри, повинна відбуватися через такий час, за який можна буде людині адаптуватись до нових обставин життєдіяльності. За таких умов економічна поведінка людей буде адекватною новим правилам. Інформація про майбутнє споживання громадян, яке ґрунтується на їх очікуванні, уряду невідома. Він змушений користуватись у своїх прогнозах припущеннями при зміні у потребах з урахуванням прогнозованої корекції цін. Таким чином, майбутній сукупний попит не буде збігатися із реальним. Це призводить до суттєвих втрат.

Не можна виключати того, що оприлюднена інформація урядом, відбиваючи інтереси конкретної політичної сили, яка знаходиться при владі, здатна ввести в оману громадян. Але в умовах ринкової економіки, коли існують альтернативні джерела інформації і люди володіють економічними знаннями, це не може тривати довго. Безумовно, всі будуть дбати про свою економічну безпеку. Дії уряду, спрямовані на ошукування власних громадян при використанні недостовірної інформації, пояснюються тим, що він не бажає показати свою безпорадність та некомпетентність (це характерно для країн з перехідною економікою). Використовуючи популістські гасла, уряд відсуває реальну оцінку своєї діяльності, щоб продовжувати утримувати владу у своїх руках, використовуючи її для особистого збагачення. Узгоджені дії громадян та уряду – це ідеальна модель суспільного устрою, до якого повинна прагнути кожна країна. Саме така модель суспільного розвитку потрібна Україні, де популізм політиків, який проявляється у неефективній соціально-економічній політиці, стримує розвиток, не дає змогу проводити економічні реформи. Обмін економічною інформацією між владою та народом є ознакою рівноправ'я сторін та проявом демократії. Відчувши себе господарем у власній країні, дасть можливість проявитися творчій енергії українців і переконає скептиків у тому, що Україна як держава відбулася.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що економічна поведінка людей залежить від інформації, яку оприлюднює держкомстат, та економічної політики країни, яка передбачає розроблення прогнозованих макропоказників, досягти яких планується у близькій та далекій перспективі. У країнах із зрілою демократією вся інформація знаходиться у відкритому доступі. Аналізуючи її, кожен громадянин визначає модель власної економічної поведінки, яка є раціональною. У країнах із формальною демократією, до яких відноситься Україна, ситуація зовсім інша. Влада приховує окрему важливу інформацію або оприлюднює її із запізненням. Це не дає змоги громадянам вчасно вносити корективи у свою економічну поведінку. Складається парадоксальна ситуація, коли влада постійно ошукує власний народ. Так не може продовжуватись нескінченно. Україна обов'язково потребує повної перебудови відносин влади та народу. Поведінка одних та других повинна бути зрозумілою та передбаченою. Тільки узгоджені дії народу та влади є запорукою успішного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Научно-техническая революция и человек* / под общ. ред. В. Г. Афанасьева. – М. : Наука, 1977. – 239 с.
2. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
3. *Пахомов Ю.* Основні завдання формування посткризової моделі розвитку економіки України / Ю. Пахомов // Економічний часопис–XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 3–6.
4. *Савельев С. В.* Изменчивость и гениальность / С. В. Савельев. – М. : ВЕДИ, 2012. – 128 с.
5. *Friedman M.* Capitalism and freedom / M. Friedman. – N. Y., 1962. – 202 p.
6. *Hayek F.* Individualism and economic order / F. Hayek. – Chi., 1948.
7. *Lucas R.* Expectations and the Neutrality of Money / R. Lucas. – N. Y., 1972.
8. *Modigliani F.* The Predictability of Social Events / F. Modigliani. – N. Y., 1954.
9. *Veblen T.* The Theory of the Class / T. Veblen. – N. Y., 1899.